

MAJDA MERŠE

ENOSTAVČNE POVEDI V KATEKIZMU IN ABECEDNIKU (1550) PRIMOŽA TRUBARJA

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.27.1.02](https://doi.org/10.3986/JZ.27.1.02)

Prispevek ima namen predstaviti (oblikovno in funkcijsko) tipologijo in z njo problematiko enostavnih povedi, ki se pojavljajo v prvih dveh knjigah v slovenskem jeziku: v Katekizmu in Abecedniku Primoža Trubarja iz leta 1550. Prikaz tematsko razširja in hkrati dopolnjuje poznavanje skladenjske ravnine slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, kakršno so poleg Bohoričeve slovnice oblikovale dosedanje raziskave skladnje v samostojnejših Trubarjevih in Dalmatinovih besedilih, večinoma v prvi vrsti posvečene uporabljenim stilnim in retoričnim figuram.

Ključne besede: skladnja, enostavna poved, Primož Trubar, katekizem, abecednik

Simple Sentences in Primož Trubar's *Catechismus* and *Abecedarium* (1550)

This article presents a (morphological and functional) typology and its related issues of simple sentences in the first two books in Slovenian, *Catechismus* and *Abecedarium* (1550) by Primož Trubar. This treatment not only thematically expands but also complements knowledge of the syntactic character of the sixteenth-century standard Slovenian contained in Bohorič's grammar as well as in the syntactic studies of certain of Trubar's and Dalmatin's texts, mainly dedicated to their stylistic and rhetorical devices.

Keywords: syntax, simple sentence, Primož Trubar, catechism, reader

0 Dosedanje raziskave skladenjske ravnine slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja,¹ ki so časovno večinoma sledile drugovrstnim, kar se odraža tudi v njihovem številu in problemski širini,² so zlasti v samostojnejših Trubarjevih besedilih ter v Gmajn predgovori Dalmatinove Biblije analitično zaobsegle predvsem zložene stavke (Novak 1983/84).³ V povezavi s posebnim tipom besedila⁴ ali ob drugač-

1 Problemski pregled skladenjskih obravnav jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je ob petstoti obletnici Trubarjevega rojstva pripravil K. Ahačič (2008–2009).

2 Prim. Pogorelec 2011 (1972): 243, ki navaja, da je raziskovanje sloga (in z njim skladnje) Trubarjevega jezika sledilo predhodnim raziskavam črkopisa, govorne osnove, glasoslovja in oblikoslovja. Na dejstvo, da je skladnja manj obdelano področje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, opozarja tudi J. Müller (2008–2009: 181).

3 Novak npr. ugotavlja tipologijo priredij in podredij, značilnih za Gmajn predgovor Dalmatinove Biblije, hkrati pa izpostavlja tudi nekaj za tip besedila in za Dalmatina značilnih ubesedovalnih postopkov (npr. pogosto sklicevanje na svetopisemska besedila, ponavljanje itd.).

4 Skladenjske analize so se zdela vredna (in je bila tudi deležna) zlasti izvorno oblikovana besedila, za kakršni veljata tudi Trubarjev Katekizem in Abecednik (1550) (prim. npr. Pogorelec 1972; Sajovic 1986; Orel 2019), še izraziteje pa njegovi evangelijski povzetki (v TE 1555 in TT 1581–82), razlage v TR 1558 (o obojem Orožen 2008–2009), predgovori k novozaveznim

nih vsebinskih in problemskih poudarkih se vzporedno omenjajo tudi enostavčne povedi. V nekaterih razpravah so tudi zloženi stavki predmet raziskave samo posredno, saj so v ospredju npr. podredni vezniki (Keber 1986; Neweklovsky 1989). V drugih obravnavah, namenjenih prikazu retoričnega oblikovanja in slogovnih značilnosti besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, zlasti Trubarjevih⁵ (prim. Pogorelec 1972; Sajovic 1986; Seitz 1995) in Dalmatinovih (Pogorelec 1984; 1986),⁶ so bili npr. tudi zloženi stavki upoštevani kot značilnost besedilnih enot oz. besedil, pripadajočih različnim besedilnim zvrstem. Tudi razvojni pregled rabe prostega stavka v knjižnem jeziku 16. stoletja (Pogorelec 1968) je bil problemsko osredinjen zgolj na vlogo dativa v stavku.

Večina dosedanjih razprav o skladnji v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja izhaja iz prepričanja, da je šolanje Trubarju (in drugim protestantskim piscem) zagotovilo zadostno slovnično znanje in poznavanje skladnje za samostojno oblikovanje besedil,⁷ kasnejša pridigarska in prevajalska dejavnost pa je prispevala k praktični izpopolnitvi te sposobnosti.⁸ Kot pridigar je upošteval in s tem ohranjal retorično izročilo predprotestantske dobe (Pogorelec 2011 (1984): 232).⁹

0.1 Obe Trubarjevi deli – Katekizem in Abecednik – veljata za samostojnejši, prevodno le deloma odvisni besedili,¹⁰ kar je poleg tega, da gre za prvi knjigi v slovenskem jeziku, vplivalo tudi na njun izbor (zlasti delov Katekizma) za skladijske

- ▶ prevodom (zlasti Tiga noviga testamenta ena dolga predgovor v TT 1557; Pogorelec 1972; Seitz 1995) ter TC 1575 (Pogorelec 1972), izmed Dalmatinovih pa predvsem Gmajn predgovor k Bibliji (Novak 1983/84; Pogorelec 1984; 1986).
- 5 Prim. Seitz 1995, ki obravnava dvojično vezniško priredje oz. dvojno formulo v izbranih besedilih Primoža Trubarja, Martina Luthra in njunih sodobnikov. Prim. tudi Orel 2019, ki predstavlja s primerjavo enakih prevodnih besedil slovenskih in hrvaških reformatorjev (Trubar 1550 in Konzul 1564 ter Krelj 1566 in Vlačić 1566) ugotovljive jezikovne razlike, izpričane na skladijski ravnini. Skladnost in razlike ugotavlja v okviru besednozvezne, stavčne in medpovedne skladnje. Raziskave se je lotila z namenom, da bi ugotovila, v kolikšni meri hrvaška prevoda še zrealita skladijsko odvisnost slovenskih predlog od nemškega jezika (Orel 2019: 185).
- 6 Avtorica obravnava razmerje med besedilom, »ki je bilo umetelno izoblikovano v skladu s svojim namenom, položajem v knjigi (uvod, pojasnilo in motivacija za branje in doumevanje Biblije) in veljavnimi ubesedovalnimi pravili, ter med slovnico, ki jo je Bohorič po Melanchthonovih [...] predlogah latinske slovnice priredil za slovenščino« (Pogorelec 2011 (1986): 293).
- 7 Ahačič (2007: 283; 2008–2009: 93–94) npr. ugotavlja, da so slovenski protestantski pisci 16. stoletja poznali retoriko v teoriji in praksi, Pogorelec (2011 (1984): 269; 2011 (1986): 303) pa, da so pravila sočasne splošne stilistike ob hkratnem upoštevanju naravne slovenske dikcije ob Trubarju spoštovali tudi drugi slovenski protestantski pisci.
- 8 Prim. Seitz 1995: 472, tudi Orožen 1996: 152.
- 9 Na normativno izdelanost skladijskega izražanja predhodne govorne bogoslužne oznanjevalne zvrsti slovenskega jezika na več mestih opozarja tudi M. Orožen (npr. 2008–2009: 319, 321).
- 10 O Katekizmu prim. Rajhman 1977: zlasti 21 in Ahačič 2009, o Abecedniku pa Ahačič 2008. Tudi Giesemann poudarja, da Trubarjev Katekizem ni enak predlogam Luthra in Brenza, pa tudi, da je Trubar besedila, ki jih je našel v virih, upošteval, hkrati pa tudi kombiniral, vendar »pri tem ni razvijal nobene lastne teologije« (Giesemann 2018: 188).

raziskave.¹¹ V njih odkrite enostavčne povedi – tako prave kot tiste, ki jih predstavljajo osamosvojljivi deli zloženih povedi in ki so (bile) uporabljene kot (pogojno veljavna) dokazila za oblikovno in vsebinsko tipologijo enostavnih povedi – so obravnavane kot značilnost Trubarjevega in hkrati slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja.

- 0.2 Preverjanje zajetosti enostavnih povedi v prvih dveh Trubarjevih knjigah je pokazalo značilno sestavo: ob številčno močno prevladujočih zloženih povedih se pojavljajo redkejšje enostavčne. Na razmerje, ki se ponavlja tudi v kasnejših in drugovrstnih Trubarjevih delih ter v Gmajn predgovori Dalmatinove Biblije (1584), do določene mere vpliva besedilni sestav,¹² saj gre za verski priročnik (Katekizem), ki je po vsebini hkrati osnovni in zahtevnejši,¹³ ter za prvi in temeljni priročnik za učenje branja (Abecednik).

1 TIPOLOGIJA ENOSTAVČNIH POVEDI

- 1.1 Osnovno tipologijo enostavnih povedi,¹⁴ pomnoženih s pastavčnimi,¹⁵ določa število izraženih stavčnih členov: sega od povedi z vsemi potencialnimi stavčnimi členi (tj. osebkom, povedkom, predmetom in prislovnimi določili (1. in 2. zgled); različico predstavljajo primeri, kjer je povedek sestavljen iz pomožnega glagola in povedkovega določila; prim. 3. zgled) do dvodelnih (4. zgled; v njem je osebek izražen z zaimkom) – med njimi so tudi taki, pri katerih je osebek, ki je navadno omenjen v bližnjem sobesedilu, izražen z osebno glagolsko obliko,¹⁶ – ter glagolskih ali neglagolskih enodelnih različne dolžine (5. in 6. zgled). Kot enodelne povedi nastopajo tudi pogosto rabljeni in hkrati splošno uveljavljeni medmeti ali členki, npr. *pole* in *amen* (7. in 8. zgled). Prvi (*pole*) vzpostavlja tesnejšo povezavo z ogovorjenim in hkrati uvaja bodisi eno ali več enostavnih povedi. Lahko pa se pojavlja kot osamosvojeni del večstavčne povedi, ki se uresničuje kot enostavčna. Drugi (*amen*) je s potrditvenim namenom zapisan na koncu besedila.¹⁷ Npr.:

¹¹ Prim. op. 4.

¹² Analiza Trubarjevega pripovednega načina je npr. Pogačnika (1968: 138) usmerila k spoznanju, da so krajši stavki, s katerimi so misli zgoščeno izpovedane, predvsem značilni za Trubarjevo obravnavo teološke in kulturnozgodovinske snovi.

¹³ Prim tudi Ahačič 2009: 25.

¹⁴ Izbor je v prid izdelave veljavnejše tipologije mestoma razširjen z vsebinsko osamosvojljivimi deli večstavčnih povedi. Postopek do določene mere upravičuje tudi raba večfunkcionalnih ločil (npr. poševnice), ki so v okviru zložene povedi lahko uporabljena bodisi kot vmesno ali končno ločilo: ločujejo dele povedi ali zaznamujejo njen konec. Na razlikovalno rabo ločil v primerjavi z današnjo npr. opozarja Novak (1983/84: 183).

¹⁵ O pastavčnih povedih (členkovnih, medmetnih in zvalniških) kot vrsti enostavnih prim. npr. Toporišič 1992: 175; 2000: 489).

¹⁶ Npr.: *Proffite sprauo vero vedan fa vfo kerfzhansko Cerkou inu tudi fa me.* (TC 1550: AIIIb).

¹⁷ SSKJ² ga besednovrstno opredeljuje kot členek.

- [1] Ieft fem/ le te ftuke is fuetiga pifma (inu nih islage vte peifni fhlofhene) [...] vle te buquice/ puftill prepifati vnafl iefig/ Bogu na zhaft inu hdozbrumu vfem mladim tar preproftim ludem nafhe defhele. (TC 1550: AIIIa);
- [2] TO nafho prauo kerszhansko Vero fo ty duainait fueti Iogri nafhiga Gofpudi Iefufa Christufa is fuetiga Duha inu pifma vkupe flufhili/ (TC 1550: BVIb);
- [3] Ieft fem le an vnuzen hlapcz Luce. XVII. (TC 1550: 241);
- [4] Molymo vfi. (TC 1550: 197);
- [5] Ozha. (TA 1550: AVb) – Syn. (TA 1550: AVb);
- [6] Ta Perue Chor. (TC 1550: 182) – Ta Drugi Chor. (TC 1550: 183);
- [7] **Pole** mui hlapiz (per tim hlapci faftopi Iefufa/ kir ye bogu fpokorzzhimo/ inu nam fuyo martro flufhill) ye ner ta fauerfheni molh/ (TC 1550: 87);
- [8] Tako Vero nam dai/ ozha nebelhki/ fa uolo fuiga lubiga Synu Iefufa Christufa/ fkufi fuetiga duha/ timu bodi vfa zhaft inu huala dana/ imer tar vfelei/ **Amen**. (TC 1550: 243).

V uvodni, nagovorni enostavčni povedi (*VSEM Slouenzom/ Gnado/ Myr/ Mylhoft inu prauu Spofnane bofhye/ skufi Iefufa Christufa proffim*. (TC 1550: AIIIa)) v TC 1550 so z različnimi stavčnimi členi izpostavljeni vsi trije osnovni akterji: Slovenci, ki jim je delo namenjeno (*VSEM Slouenzom*), s prvoosebno glagolsko obliko v vlogi povedka (*proffim*) Trubar kot avtor besedila, s prislovnim določilom vršilca dejanja (*skufi Iefufa Christufa*; Toporišič 2000: 625) pa božja oseba, ki lahko Slovencem kot prejemnikom podeli zaproseno (*Gnado/ Myr/ Mylhoft inu prauu Spofnane bofhye*). Predložna zveza v vlogi prislovnega določila je posneta po nemščini.¹⁸ Iz zglada je razvidna tudi priredna sestava predmeta, v okviru kate-re je le zadnji člen pridružen z veznikom *inu*.

Med izrazne različice predmeta spada tudi nedoločnik ob glagolu *reči*: *Potle rezhe Iefus tim Iogrom pryti na ano Goro te Galileifke defhele/* (TC 1550: 41).

V okviru dialoga, ki s poučevalnim namenom poteka med očetom in sinom, je v TA 1550 mogoče zaslediti kot odgovore enostavčne povedi z izpuščenim osebkom ali povedkom. Informativnost z izpustom ni okrnjena, saj je manjkajoči stavčni člen znan oz. prepoznaven iz vprašanja. Npr.: *Ozha. Kai ye ta Vezherya oli Mafha Iefufa Christufa nafhiga Gofpudi. Syn. ye an Sacrament oli ana Suetyna/ inu anu fnamine te gnade bofhye* [...] (TA 1550: 28).

1.1.1 Skupina enodelnih enostavčnih povedi je v prvih dveh Trubarjevih delih tipološko (oblikovno in funkcionalno) najbolj raznolika. Večje število tovrstnih povedi nastopa v naslovni, besedilnorazčlenjevalni, hkrati pa v vsebinskonapovedni vlogi. Zanje je značilna jednatost, zato so (tudi pri dvodelnih povedih; 1. zgled) pogosto

¹⁸ Več potrditvenih primerov za tovrstno skladenjsko usklajenost z nemško prevodno predlogo je mogoče najti že s primerjavo Matevževega evangelija (TE 1555) kot prvega Trubarjevega novozaveznega prevoda in Lutrove prevodne predloge. Npr.: *Inu oni nemu pouedo, Vbetleemu vti Iudouski desheli, Sakai taku ie pifanu skufi tiga preroka* (TE 1555: 3) – *Vnd fie fagten jm/ Zu Bethlehem im Jüdifchenlande/ Denn also ftehet gefchrieben durch den Propheten* (LB 1545: CCXLVb). Na primere skladenjske navezave na nemščino, ki posebej izstopa tudi v primerjalno-razvojnem pregledu rabe prostega stavka v slovenskem knjižnem jeziku, opozarja Pogorelec (1968: 148).

opuščeni informativno nenujni stavčni členi. Najpogosteje je opuščena povedek (2., 3. in 4. zgled). Med tovrstne primere sodijo tudi (v 1.1 že omenjene) enobesedne naslovne navedbe udeležencev pogovora (5. zgled), ki je z zastavljanjem vprašanj (*Ozha*) in z odgovori nanje (*Syn*) namenjen seznanjanju z osnovami krščanskega nauka in utrjevanju njihovega poznavanja. Npr.:

- [1] Bug ye to kazho preklell. (TC 1550: AVIIIa);
- [2] Suetiga Petra vuk od Gospofzhine. (TC 1550: 130);
- [3] Ana kratka illaga te Vere. (TC 1550: 157);
- [4] Ta Druga Sapuuid. (TC 1550: BVa);
- [5] Ozha. (TA 1550: AVb) – Syn. (TA 1550: AVb).

Tesno vsebinsko povezanost v okviru dialoga npr. napovedujeta tudi zaporedna besedilna razdelka, ki ju uvajata naslova *Vprafhane od tih dobrill[!]*¹⁹ dell. (TC 1550: 107) in *Odguuor*. (TC 1550: 108): prvi je besednozvezni, drugi enobesedni.

V podobnem razmerju sta tudi naslova, ki kažeta na delitev vlog pri litanijah: *Ta Perue Chor*. (TC 1550: 182) in *Ta Drugi Chor*. (TC 1550: 183): prvi nagovarja Boga (npr. *O Gospud Bug ti ozha nash* (TC 1550: 182)) ali natančneje opredeljuje tiste, ki prosijo (npr. *My vfi reuni bofi gresfniki te proffimo*. (TC 1550: 186)), uva-ja ali konkretizira prošnjo z navedbo zaprosenega (npr. *Dai myr tar sprauou vfem kralem inu viudom*. (TC 1550: 188)), jo utemeljuje (npr. *Sa uolo tuiga suetiga roiftua* (TC 1550: 184)),²⁰ drugi izreka tipizirane prošnje, kakršne so npr. *Vflihi nas lubi Gospud Bug*. (TC 1550: npr. 187, 189, 194), *Vflihi ti nas*. (TC 1550: 181, 196), *Smilife zhes nas*. (TC 1550: 194), *Obarri nas lubi Gospud Bug*. (TC 1550: 185), *Pomagai nam lubi gospud bug* (TC 1550: 185) itd. Zbora si delita vloge tudi tako, da prvi zbor izreka to, pred čimer naj bi bili obvarovani, drugi pa stavčno izraženo prošnjo: *Ta Perue Chor*. (TC 1550: 184) npr. *Pred to fylno Turfko Voijko* (TC 1550: 184) in *Ta Drugi Chor. Obarri nas lubi Gospud Bug*. (TC 1550: 185). Oba dela – uvodni in zaključni – vsebinsko sodita v okvir iste enostavčne povedi, čeprav sta zaključena s piko kot končnim ločilom.

Med oblikovno-pomenske različice enostavnih povedi sodijo tudi nagovorni tipi s poimenovanjem naslovnika:²¹ poleg neposrednega samostalniškega nagovora (1. in 2. zgled) tudi različice z uvajalnim medmetom (3., 4. in 6. zgled), ki stopnjuje čustvenost nagovora, ter z izpostavljenim stavčnim členom v obliki zaimka (5. zgled). Povečano stopnjo čustvenosti zagotavlja tudi ustrezna izbira prilastka (npr. *ljubi* v prvem zgledu), v še večji meri pa povezava prvoosebnega svojilnega zaimka in manjšalnice *Mui Synkuui* (2. zgled). Nagovor uvaja bodisi enostavčno poved (6. zgled), pri večini tovrstnih primerov pa večstavčno (npr. 1., 2., 4. in 5. zgled), ki omogoča nadaljnje osamosvajanje posameznih enostavnih

¹⁹ S klicajem, dodanim v oglatem oklepaju (dodala M. M.), je opozorjeno na napako v besedilu.

²⁰ Utemeljivji sledi prošnja, ki jo izreka drugi zbor: *Pomagai nam lubi gospud bug* (TC 1550: 185).

²¹ Slovenska slovnica tovrstne primere obravnava v okviru soledja (Toporišič 2000: 490).

povedi. V tretjem zgledu nagovoru sledi pričakovana, tipizirana prošnja prav tako v obliki enostavčne povedi. Npr.:

- [1] **LVbi kerszheniki/** Ieft fem/ le te ftuke is fuetiga pifma (inu nih islage vte peifni fhlofhene) katere vľaki fastopni zhlouik/ kir hozhe vnebu pryti ima veiditi inu derľhati/ htim tudi to litanio inu ano pridigo/ vle te buquice/ puftill prepifati vnaľh iefig/ Bogu na zhaft inu hđobrumu vľem mladim tar preprostim ľudem naľhe deľhele. (TC 1550: AIIIa);
- [2] **Mui Synkuui/** letu ieft vom pilhem/ de ne greľhite/ (TC 1550: 104);
- [3] **O nebefki lubi ozha/** fmilife zhes nas fa uolo tuiga lubiga Synu Iefuľa Chriftuľa naľhiga gofpudi [...] (TC 1550: 199);
- [4] **O Vľigamogozhi dobrutľui Bug/ an vezhni ozha naľhiga gofpudi Iefuľa Chriftuľa/** kir fi fe is tuye velike milofti tim zhlouekom dall naľnane/ inu kir fi tuiga lubiga Synu Iefuľa Chriftuľa naľhiga gofpudi ľamiga poľľuľhati porozhill/ ľakai ti fred ftuyem Synum inu fuetim Duhum fi vľe rizhi ftuarill inu ľam obderľhiľh/ Smlife fmilife tudi zhes nas boge Slouence/ (TC 1550: 198);
- [5] **VY** muy lubefniui bratye inu ľeftre/ (TC 1550: 67);
- [6] ANa Pridiga/ zhes te Chriftuľeue befede/ **O Shena/** uelika ye tuia Vera (TC 1550: 202).

1.1.2 Iz doslej navedenih zgledov je razvidno, da je v okviru pripovednih enostavčnih povedi (Toporišič 2000: 515) ugotovljivih več vsebinsko različnih tipov. Enega izmed njih predstavljajo razlagalne oz. pojasnjevalne povedi (1. in 2. zgled),²² ki se jim pridružuje tudi t. i. definicijski tip²³ (3. zgled). V njihov okvir sodijo tudi že omenjene, oblikovno raznovrstne naslovne povedi. V razdelku *DECALOGVS*,²⁴ kjer je predstavljenih deset zapovedi, vsako enoto posebej naslovno uvaja številčno poimenovana zapoved (4. zgled), vendar so tudi nekatere napovedi sestavni del zloženih povedi. V razdelku *SYMBOLVM Apostolorum*. (TC 1550: BVIIb) – s slovenskim naslovom *Letu fo ty ftuki kerľzhanske Vere od tih logrou poredi ľloľhenni*. (TC 1550: BVIIIa) – so naslovno napovedani členi vere. Tem se v novi vrstici pridružuje ime apostola kot domnevnega avtorja člena (5. zgled), kar daje slutiti, da gre za ločeni informaciji. Vsaki številčni napovedi sledi navedba ustreznega člena apostolske vere. Členi so zaporedno navedeni v posebnih vrsticah, zamejeni s piko, tudi v primerih, kadar je njihova stavčna struktura zaradi tesne vpetosti v sobesedilo izraziteje okrnjena. Npr. *Ta Perue ftuk*²⁵ | *Sueti Peter. | Ieft veryo Vbuga Vozho Vľigamogozhiga/ Stuarnika nebes inu femle. | Ta Drugi ftuk | S. Andrei. | Inu Vieľuľa Chriftuľa Synu nega diniga Gofpudi naľhiga*. (TC 1550: BVIIIa). Posebno različico pripovednih enostavčnih povedi predstavljajo povedi, začete z vprašalnicami, ki pa ne uvajajo vprašanj (6. zgled z dvema primeroma). Na njihov pripovedni značaj – napovedujejo sledečo vsebino – opozarja tudi na koncu dodana pika (6. in 7. zgled). Tudi te povedi so pogosto skladenjsko okrnjene. Zgolj na

22 Novak (1983/84: 184) jih npr. poimenuje »označevalne stavke«. Za ponazorilo navaja priredje: *Biblia je ena gerčka beseda, inu poměni v'gmajn, te Bukve, Stariga inu Noviga Testamenta*.

23 Prim. Pogorelec 2011 (1972): 247, ki isto (vzorčno navedeno) enostavno poved v skladu z retoričnimi pravili, uveljavljenimi v 16. stoletju, v okviru analize retorične urejenosti odstavka iz TC 1550 opredeljuje kot »definicijo«.

24 *TV fo te deľed ľapuuidi boľhye/ te ifte tudi Moifes piľhe/* (TC 1550: BIVa).

25 Pokončnice, ki razmejujejo vrstice, dodala M. M.

samostalniški del okrajšano (enodelno) enostavno poved pripovednega značaja predstavlja tudi naslovno napovedani odgovor na predhodno vprašanje (8. zgled). Kratkost oz. jednatost odgovora je tudi v tem primeru zgovoren dokaz in hkrati posledica tesne vsebinske povezanosti dialoga. Npr.:

- [1] Tu Ime/ Adam/ pomeni zhlouik/ [...] (TC 1550: B1b);
- [2] ne prolli vezh fuetnikou de bi fan prollili/ temuzh ferznu tar veŕelu/ ſam ſtopi pred Buga/ inu prauſi gnemu/ **Abba Pater Ro. viii. (tu ye) Mui Atel/ Mui lubi Ozha/** pomagai/ oli dai meni tu oli tu. &c (TC 1550: 235);
- [3] TA Molytua/ ye an riſnizhin ferzhan inu priatliu ſguuor Sbugom/ tu ye [...] (TC 1550: 16);
- [4] Ta Druga Sapuuid. (TC 1550: BVa);
- [5] Ta Perue ſtuk | Sueti Peter. (TC 1550: BVIIIa);
- [6] Kai ye ta Molytua/ Du inu koku ſe ima Molyti. (TC 1550: 16);
- [7] Kai nam pag ty Sacramenti pomenuio. (TC 1550: 62);
- [8] Kai nas pag ima perganati de my dobru deimo/ Bogu ſluhimo/ inu de ſe greha varuyemo? | Odguuor. | **Try rizhi** (TC 1550: 117).

1.2 Nadaljnje funkcionalno utemeljeno tipološko členjenje enostavnih povedi upošteva različno sestavo besednozveznih stavčnih členov, ki je priredna ali podredna. Priredne pare in nize je mogoče zaslediti pri vseh stavčnih členih: osebku (1. in 2. zgled), predmetu (3. in 4. zgled), prislovnih določilih (7. zgled) in povedkovem določilu (5. in 6. zgled), zaznati pa jo je mogoče tudi v okviru levega ali desnega prilastka (5. zgled) oz. v okviru podrednih sestavin stavčnih členov. Dvo- ali veččlenski naštevalni nizi so v dosedanjih skladenjskih raziskavah navadno obravnavani in predstavljeni kot dvojne oz. trojne formule.²⁶ Veljajo za opazen, nepogrešljiv, pomensko razvejan stilizem protestantskega knjižnega jezika. V okviru enostavnih povedi je v skladenjsko različnih vlogah mogoče zaslediti tudi (stilno učinkovite) ponovitve istih besed²⁷ (9. zgled). Npr.:

- [1] **AN Scoff oli Far** ima byti pres tadla/ an moſh ane ſhene/ trefiu/ ane prauſe dobre myſli poſhten/ kir rad luſi herperguye [...] (TC 1550: 126);²⁸
- [2] **Kerfzhouati inu te verne ſpifhati** ſtelloſm tar ſkryo Ieſufouo/ nam nalha ferza ſpet hdoſbrumu premeni/ (TC 1550: BVIIb);²⁹
- [3] VSEM Slouenzom/ **Gnado/ Myr/ Mylhoft inu prauu Spofnane boſhye/** ſkuſi Ieſufa Chriſtufa prollim. (TC 1550: AIIIa);
- [4] Ieſt veyo tudi **Vieſufa | Vtiga prauiga Chriſtufa | Vfynu boſhyga diniga** | [...] (TC 1550: 159);

26 O raziskanosti dvojne in trojne formule (ter kopičenja kot sorodne retorične figure) v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja prim. Ahačič 2007: 302–304; Ahačič 2008–2009: 96–97. Avtor posebej izpostavlja raziskovalni dosežek E. Seitz, ki v primerjalno zasnovani raziskavi dvojične prirednosti v Trubarjevih besedilih odkriva štiri pomenske skupine parov, povezanih z *inu* (Seitz 1995).

27 Toporišič (2000: 528) tovrstne ponovitve uvršča med skladenjska sredstva za izražanje stopnjevitosti.

28 Zgled enostavne povedi zagotavlja osamosvojeno navedeni izhodiščni del večstavne povedi.

29 Zgled kaže na priredno nedoločniško zvezo v vlogi osebka (Toporišič 200: 399–400).

- [5] Tu ime pag/ Iefus/ vtim flouenki iefiki fe prau/ **an ohranik/ oli Ifuelyzhar: oli an Pomozhnik** [...] (TC 1550: 91);³⁰
- [6] Tu zhlouelku ferze ye **hudu tar ilkafhenu**. (TC 1550: 77);
- [7] Lubi Gospudi Boga tuiga/ **is celiga tuiga ferza/ is cele tuye dufhe/ inu is cele tuye myfli/ inu is cele tuye mozhi**. (TC 1550: 143);
- [8] Glih taku fhe fdai/ fuio Cerkou te kerfzhenike ftrafa/ **fmogetero rizho/ koker Sturki/ fdragino/ fhlfami/ fzhudnimi boleanmi/ fhudo gopofzhino/ drufhino inu fofefzhino/ fhudimi Scofi/ fari/ Menihi inu fdrugo nefrezho/** (TC 1550: 218–219);
- [9] **Rifnizhnu rifnizhnu ieft vom poueim/** kateri polufha muyo befedo/ inu timu veryame kir ye mene poflall/ ta ima ta vezhni leben/ (TC 1550: 96–97).

V predzadnjem (osmem) zgledu je naštevalni niz veččlenskega prislovnega določila načina poenoten tudi s ponavljanjem predloga. Slednji se v skladu z oblikujočo se pravopisno normo pri istovrstnih enotah občasno opušča. Pri samostalniku *fhlfami* je pričakovano pisno prekriven z začetkom besede.³¹

1.2.1 Samostalniškimi delom enostavnih povedi, zlasti osebkoma in predmetu oz. predmetom, se običajno pridružujejo levi in desni prilastki z dokaj ustaljeno razvrstitvijo: levi (ujemalni) pridevniški in desni (neujemalni) samostalniški. Pogoste pa so tudi podredno ali priredno razširjene prilastkovne zveze. Npr.: *O nebefki lubi ozha/ fmilife zhes nas fa uolo tuiga lubiga Synu Iefusa Christufa nashiga gospudi/* [...] (TC 1550: 199).

1.2.1.1 Ker so sestavni deli katekizma tudi osnovna verska besedila – med njimi apostolska vera, deset zapovedi, očenaš, litanije –, kjer h govorni učinkovitosti in lažji (za)pomnljivosti vsebine prispevajo tudi stilne figure, je pričakovana tudi na govorno izročilo in pridigarsko tradicijo vezana, od običajne odstopajoča, hkrati pa stilno učinkovita, nevsakdanja besednoredna razvrstitev sestavin enostavnih povedi. Med že opažene, večkrat omenjane značilnosti Trubarjevega jezika spadata inverzija prilastka (1. in 2. zgled), ki jo je mogoče zaslediti že v uvodni povedi *Katekizma* v vlogi blagoslovitvene formule (1. zgled), in končna stava glagola (3. zgled). Npr.:

- [1] VSEM Slouenzom/ Gnado/ Myr/ Mylhoft inu prau **Spofnane bofhye/** fkufi Iefufa Christufa proflim. (TC 1550: AIIIa);
- [2] **Sapuuid bofhya** Adamu inu Eue dana. (TC 1550: AVIb);
- [3] Nu fdai pag hozhmo/ od te Shege inu mifli/ tiga Verniga zhloueka/ **gouoriti**. (TC 1550: 213).

Pregled inverzij prilastka v enostavnih povedih je pokazal, da se nekateri prilastki pogosteje pojavljajo zapostavljeno (npr. *božji: gnada božja, beseda božja, štrafinga božja, zapoved božja*³²), kar daje slutiti proces terminologizacije oz. že terminolo-

³⁰ Zgled je osamosvojeno navedeni prvi stavek priredja.

³¹ V podobne nize istopredložnih zvez je pogosto zajet tudi predlog *v-*. Neweklowsky (1995: 318) v Trubarjevem Katekizmu (1550) odkriva 18 primerov njegovih podvojitvev, kar se je pokazalo kot pravopisna posebnost zgodnejšega obdobja Trubarjevega ustvarjanja, saj pregled Pisma Rimljanom (1560) ni odkril nobenega tovrstnega primera.

³² Npr.: *Sapuuid bofhya Adamu inu Eue dana*. (TC 1550: AVIb).

giziranost besednih zvez.³³ Zgled *Shegen tiga fakona/ htimu fakoni pomuzhi fo vfe rizhi ftuaryene inu poduerfhene*. (TC 1550: AVIa), ki zajema dve zaporedno nanizani enostavčni povedi, kaže na inverzijo desnega prilastka. Slednja ima za posledico težjo razumljivost primera (*h pomoči timu zakoni* → *htimu fakoni pomuzhi*).

Končna stava osebne glagolske oblike, deležniškega dela povedka ali nedoločnika je v pesmih običajno pogojena z rimo (1. zgled).³⁴ Slednja lahko vpliva tudi na izbiro krajše oblike glagola (2. zgled), občasno pa celo na rabo odstopajoče časovne oblike, kar je posebej razvidno iz osamosvojljivih delov zloženih povedi (3. zgled). Npr.:

- [1] Kadar ye Iefus vnebu fshall | ye gfuyom iogrom rekal | **Meni ye bug vfo oblaft dall** | Meni ye vfe **poduergal** (TC 1550: 168[=170]);
- [2] Sueti Paul venim lifi | Inu ty Euangelifti | Odpraue Maſhe **piſho** | Kadar ye Iefus fratan bill | Sa nas Martro ſterpit hotill | Siogri gre vuezher **vhifho** (TC 1550: 174);
- [3] Sazhne ſhnimi vezheryati | Inu nim noge vmiuati | Dolgu nim **pridiguye** | Od Buga/ od Martre fuye | Vfe fuye Verne **trofhtall ye** | Molyt lubit **vkafuye**. (TC 1550: 175).

1.2.1.2 Nekaj retoričnih figur (npr. simetrično realiziran hiazem)³⁵ se običajno razkriva le v zloženih povedih (1. zgled), v enostavnih pa le izjemoma (2. zgled). Med retoričnimi figurami je tudi v TC 1550 že opazna poudarjalna razdružitev dvojne formule z vmesnim *pag* (3. zgled).³⁶ Npr.:

- [1] **INu Bug ye ftuarill zhloueka po fuyem pildu/ po Bofhy Stalti ga ye fturill/** molha inu ſheno ye ftuarill inu ye Bug obba ſhegnall/ inu ye rekall. (TC 1550: AVIa);
- [2] **Ta praua Vera/ inu befeda bofhya/** morao vfelei byti vkupe/ (TC 1550: 211);
- [3] **Sa telefne pag inu pofueidne rizhi/** [...] imamo tudi vpokuri inu vueri proffiti/ oli pag vti vilhi/ (TC 1550: 21).

1.2.1.3 Med enostavnimi povedmi, uporabljenimi v obeh Trubarjevih knjigah iz leta 1550, se pojavljajo tudi take, ki kažejo bodisi na obstoj ali na oblikovanje stilno oz. retorično učinkovitih obrazcev. Mednje sodijo blagoslovitvene formule in tipizirane prošnje, ki so v okviru posameznih besedilnih enot dodane bodisi uvodno (1. in 2. zgled) ali sklepno (3. in 4. zgled). V tej vlogi v Katekizmu in Abecedniku npr. nastopata tudi uvodni enostavčni povedi.

33 Na številčnost terminoloških besednih zvez (npr. *pravi krščeniki, božja beseda in beseda božja*), ki se v primerjavi s predhodnim obdobjem kaže kot ena od značilnosti jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, opozarja A. Legan Ravninar (2008: 27–28) in hkrati navaja, da je izmenjava levoprilastkovne rabe z desno pogosta. Prim. tudi Orožen 2008–2009: 325–326.

34 V proznih prevodnih besedilih pa je tudi na besedni red in umeščanje glagolskih oblik pogosto vplivala tujejezična prevodna predloga, čeprav so protestantski pisci od Trubarja dalje hkrati upoštevali tudi skladske vzorce govornega jezika. Na oboje je bilo že večkrat opozorjeno (npr. Orožen 1996: 234–248; Merše 2013: 107–109, itd.).

35 Med retoričnimi figurami, opaženimi ob analizi izbranega odlomka iz TC 1550, ga npr. omenja Pogorelec (2011 (1972): 247–248).

36 Isti zgled navaja B. Pogorelec (2011: 249–250) v sklopu prikaza retorične zgradbe odstavka kot izbrane besedilne enote. Figuro poimenuje hiperbaton (po Susenbrotus 1576).

Gre za prošnjo, ki je hkrati primer uvodne blagoslovitvene formule (1. in 2. zgled). Uvodnim podobne formule so uporabljene tudi na koncu posameznih poglavij oz. besedilnih enot (3. zgled). Npr.:

- [1] VSEM Slouenzom/ Gnado/ Myr/ Mylhoft inu prauu Spofnane bofhye/ fkufi Iefufa Chriftuſa proflim. (TC 1550: AIIIA);
- [2] Vfem Mladim inu Preproftim Slouenzom/ Mylhoft bofhyo inu to vezhno dobruto od Ozheta nebelkiga vtim Imeni Iefufa Chriftuſa proflim. (TA 1550: AIIA);
- [3] Obtū vuzhimo fe/ le te ftuke nafhe prauē vere/ [...] Inu timu famimu tudi **bodi vfelei vfa zhaft Amen.** (TC 1550: AIIIB);
- [4] Htimu inu vřimu dobrumu dai Iefus Chriftus fuyo gnado/ AMEN. (TA 1550: AIIIA).

1.3 Enostavčne povedi se medsebojno razlikujejo tudi glede na vrsto uresničenege skladijskega razmerja med povedkom in osebkom, ki predstavljata jedro pomenke podstave dvodelnih povedi. Osnovno razliko povzroča izbira tvornega (1. zgled) ali trpnega načina, saj se z njo vloge delovalnikov zamenjajo: osebek tvornega stavka se v trpnem pretvarja v prislovno določilo vršilca dejanja (2. zgled) ali pa se sploh ne omenja (3. zgled), predmet iz tvornega stavka pa v trpnem dobiva vlogo osebka (Toporišič 2000: 358). Npr.:

- [1] Bug ye to kazho preklell. (TC 1550: AVIIIA);
- [2] Tu ime Iefus ye nemu **od tiga angela Gabriela** pred nega pozhedtuō danu/ (TC 1550: 90) (← angel Gabriel mu je dal ime);
- [3] Ta Moſh ye taku ftuaryen. (TC 1550: AVA).

1.3.1 Nekaj enostavnih povedi iz prvih dveh Trubarjevih knjig izkazuje ujemanje in vezljivostne posebnosti. Pri prvih gre za odstopanje od pričakovanega ujemanja povedka z osebkom po osebi, številu, spolu in sklonu.³⁷ Npr.: *Od koga inu fakai ye ta pridiga inu ta kerft poftaulen.* (TC 1550: 169). Zgled kaže, da se deležniško povedkovo določilo po spolu in številu ujema le z zadnjim členom priredne samostalniške dvojice, ki v trpniku opravlja vlogo osebka. Podobno velja tudi za povedek v primeru *Meffu inu kry/ nei tebi tiga dallu nafnane/ temuzh mui ozha/ [...]* (TC 1550: 209–210), kjer se povedek po spolu in številu prilagaja prvemu členu priredno zloženega osebka. V zgledu *Ta praua Vera/ inu befeda bofhya/ moraiō vfelei byti vkupe/* (TC 1550: 211) je povedek v množini, ki se pogosto uporablja namesto pričakovane dvojine.³⁸ Na osnovi izhodišča zloženega stavka osamosvojena enostavčna poved kaže na odpovedovanje usklajenosti po spolu v okviru daljše povedi: *Te Iefufēue befede pag* (katere ner vezh gouore le od odpufshzhane tih

37 B. Pogorelec (2011 (1986): 298–299) navaja figure, ki urejajo ujemanje, npr. primere zevgme (ujemanje z bližnjim osebkom v spolu, številu in osebi) ter silepse (gre za prilagajanje po spolu, številu, osebi in sklonu prvini, ki v zvezi prevladuje po kateri od svojih pomenskih (ali pomenško-slovničnih) lastnosti), iz Bohoričeve slovnice (deloma na osnovi primerjave Bohoričeve slovnice in Melanchthonove predloge).

38 Na nekaj ujemanjih posebnosti glede spola in števila, zaznanih v okviru analize rabe pomožnega glagola *biti*, je bilo že opozorjeno (Merše 2017: 222). Namensko in problemsko širše je bila tipološko predstavljena tudi postopna pluralizacija dvojine (Jelovšek 2016: zlasti 98).

grehou vstanena tiga ſhiuota inu tiga vezhniga lebna) te fo gar ſdoftimi inu fue-likimi zaihni poteryeni/ de na tih oben zhlouik ne ima zbiuulati. (TC 1550: 105).

Med enostavnimi povedmi, ki so bile neposredno ali posredno odkrite v prvih dveh Trubarjevih knjigah, so tudi take, ki vključujejo ogovorni osebni zaimek *vi*. Slednji je glede spola in števila samostalnika, ob katerem stoji, neinformativen.³⁹ V prvem zgledu je nagovorni zaimek moškega spola, nagovorjena oseba pa ženskega, v drugem pa je ujemanje polno. Npr.:

- [1] Sueti Peter taku uely/ **Vy fhene** bodite pokorne valhem moſhem/ [...] (TC 1550: 134);
 [2] **VY Hlapci inu Sluſhabniki/** bodite pokorni valhim telefnim goſpudom/ ſtrahom inu ſtrepetanom vti preprofhzhini valhiga ferza/ [...] (TC 1550: 140).

1.3.2 Nekaj značilnosti se nakazuje tudi glede izbire časovnih oblik. Za naslovne in definicijske tipe enostavnih povedi je dokaj običajna izbira sedanjika s splošno veljavnim pomenom.⁴⁰ Ker je neujemalnost glede izbire časovnih oblik praviloma razvidna le iz zloženih in večstavčnih povedi oz. vezana nanje (npr. *Sueti Peter Actorum iiii. taku pryzhue* vtim meſti Ierufalem pred Anaſhom Papeſhom inu pred Caiſaſhom Scoſom inu pred vſemi viſhimi Duhouſkimi tar Deſhelſkimi **inu ye giall/** (TC 1550: 100)), je ustreznost izbrane časovne oblike praviloma treba preverjati sobesedilno, torej zunaj meja enostavnih povedi.

1.4 Pomensko oz. funkcijsko tipologijo enostavnih povedi znatno razširjajo oblikovne in hkrati pomenske različice, pogojene z izražanjem skladenjskega naklona (povednega, vprašalnega, velelnega, pa tudi želelnega in pogojnega).⁴¹

1.4.1 Prevladujejo pripovedne enostavne povedi, ki izkazujejo več (v 1.1.2 že omenjenih) vsebinskih oz. funkcijskih različic: poleg navadnih pripovednih (1. zgled) obstajajo še funkcijske različice, ki jih predstavljajo t. i. definicijske oz. pojasnjevalne povedi, nastopajoče v naslovni vlogi, v vlogi verza (2. zgled) itd. Npr.:

- [1] My ſmo po naturi ani otroci tiga ferda/ koker ty drugi. (TC 1550: 79);
 [2] Vrag ſeime vpeto vgrifne. (TC 1550: 150).

1.4.1.1 Več pripovednih enostavnih povedi izkazuje čustveno obarvanost. Ta se pogosto veže na nagovor, razodevata pa jo predvsem izbira prilastka in pogosta prisotnost medmeta (prim. 1.1.1), občasno pa tudi druga sredstva. K čustvenosti pripovednih

39 O rabi nepodaljšaneга drugoosebnega zaimka *vi* in njegove podaljšane različice vidva v 16. stoletju prim. Jelovšek 2016: 97–102.

40 Na pogosto Trubarjevo uporabo dovršnega sedanjika pri izražanju preteklih dejanj (npr. v evangeljskih povzetkih (1555 in 1581–82)) na več mestih opozarja tudi Orožen (npr. 2008/2009: 322). Prim. tudi Merše 2009: 53.

41 O delni prekrivnosti glagolskega in skladenjskega naklona v slovenskem jeziku prim. Toporišič 1982: 259–260; 2000: 514.

enostavnih povedi znatno prispevajo tudi izbrani izrazi in besedne zveze, ki izstopajo po ekspresivnosti, posredno pa npr. tudi jedrnatost samoobtožbe. Npr.: *Ieft fem le an vnužen hlapez*. *Luce. XVII.* (TC 1550: 241).

- 1.4.2 Zlasti iz izbire glagolov (1. zgled) in njihovih oblik (npr. velelnika in pogojnika; 2. zgled) v povedkovni vlogi ter iz povezav naklonskih glagolov z nedoločniki (3. zgled) je prepoznavnih več naklonskih odtenkov, npr. pogojnosti, zaželenosti ali zahtevanosti dejanja. Zgledi kažejo tudi na vsebinsko raznolikost želja. Različne stopnje so posledica približanosti bodisi zahtevi ali prošnji.⁴² Stavčno izražene prošnje oz. želje na koncu besedilnih enot (npr. uvoda (1. zgled), molitve, poglavij, katekizma (druga poved v okviru 2. zgleda)) so v veliki meri tipizirane (prim. 1.2.1.3). Npr.:

- [1] **Proffite** sprauo vero vedan fa vfo kerfzhansko Cerkou inu tudi fa me. (TC 1550: AIIIb);
 [2] Tako Vero nam **dai**/ ozha nebelhki/ fa uolo fuiga lubiga Synu Iefufa Chriftufa/ fkuŕi fuetiga duha/ timu **bodi** vfa zhaft inu huala **dana**/ imer tar vfelei/ Amen. (TC 1550: 243);
 [3] Nu fđai pag **hozmo**/ od te Shege inu milfi/ tiga Verniga zhloueka/ **gouoriti**. (TC 1550: 213).

- 1.4.3 Vprašalni naklon razodevajo vprašalne enostavne povedi, prepoznavne po značilnih vprašalnicah (1. zgled), spremenjenem besednem redu (2. zgled), manj zanesljivo pa po vprašaju kot končnem ločilu, saj ga večkrat nadomešča pika (3. zgled), občasno pa celo večfunkcionalna poševnica. Za katero naklonsko različico gre, običajno razkrije upoštevanje širšega sobesedila. Pri četrtem zgledu gre za osamosvojeni del zložene povedi. Zgled za preurejeno besednoredno zaporedje vprašalne enostavne povedi ponuja TA 1550 (5. zgled). Npr.:

- [1] inu Gofpud Bug klyzhe Adama inu prau/ **Kei fi?** (TC 1550: AVIb);
 [2] Nei fo li te defed inu druge fapuuidi tudi befede bofhye? (TC 1550: 107);
 [3] Sakai fi ti an kerfzhenik. (TA 1550: AVb);
 [4] Potle bug gre lam vparadyfh [...] Rekal ti **Adam fe boyfh?** (TC 1550: 149);
 [5] Ozha. **Pred to Iedyo koku fe ima molyti?** (TA 1550: BIIIa).

- 1.4.4 Tudi izražanje velelnega naklona izkazuje v okviru enostavnih povedi več odtenkov. Prepoznavni so sobesedilno, saj se klicaj kot značilno ločilo ne uporablja. Na različne hotenjske nianse (npr. zgolj hotenje, zahtevo, poziv, prošnjo itd.) kaže izbira različnih glagolov (npr. 1. in 6. zgled), nedoločniških zvez (2. in 7. zgled), na prepoved pa prisotnost nikalnice (5. zgled). Z velelniško obliko za drugo osebo ednine je pogosto izražena tudi velelnost za tretjo osebo, ki ima hkrati splošno veljavni pomen (3., 4. in 8. zgled). Npr.:

- [1] **Molymo vfi**. (TC 1550: 197);
 [2] Nu fđai pag hozmo/ od te Shege inu milfi/ tiga Verniga zhloueka/ **gouoriti**. (TC 1550: 213);
 [3] Obtū vuzhimo fe/ le te ftuke nafhe praeu vere. [...] Inu timu lamimu tudi **bodi vfelei vfa zhaft Amen**. (TC 1550: AIIIb) 'to naj bo čaščeno vekomaj';

42 Za katero različico gre, običajno razkrije upoštevanje širšega sobesedila.

- [4] timu bodi vfa zhaft inu huala dana/ imer tar vfelei/ Amen. (TC 1550: 243);
 [5] Ne fheli lukih fhen inu tudi pofluu (TC 1550: 156);
 [6] **Pofhtui ozho inu Mater/** tu ye ta perua fapuuid kir ima to oblubo/ de delgu bofh fhui/ inu de tebi dobru bode na femli. (TC 1550: 138);
 [7] Natu ye ozha gfyngu giall | **Ti morefh zhlouik byti** | De bodefh vragu fubper ftall (TC 1550: 149);⁴³
 [8] Sahuali/ nim da/ prau | **Is tiga vfaketeri py** | Tu ye kelih muye kriy | Te muye noue fhafti | [...] (TC 1550: 176).

Med zahteve spadajo tudi zapovedi, ki sicer vključujejo tudi prepovedno različico. Npr.: *Ta peta Sapuuid. Ne Vmori.* (TC 1550: BVb). Z zanikanim velelnikom izražena prepoved v vlogi zapovedi odstopa od drugih po rabi dovršnika. Vzrokov za njegov izbor je lahko več: zavedanje, da je že enkratno dejanje nedopusten prekršek;⁴⁴ manjša uveljavljenost ali uzaveščenost (predponsko tvorjenega) vidskega para *moriti – umoriti* v primerjavi s (priponsko tvorjenim) parom *ubijati – ubiti* (v obeh primerih nedovršnik izraža ponavljanje dejanja) ali zgolj neupoštevanje tudi v 16. stoletju že praktično uveljavljenega pravila, da se pri zanikanju namesto dovršnika uporablja nedovršnik. (Prim. Merše 1995: 210.) Nedovršno različico in s tem vidsko usklajenost z drugimi šestimi zapovedmi v obliki prepovedi uresničuje že Trubarjev Abecedarij (za njim tudi TC 1555). Npr.: *Ta Peta. | Ti ne imafsh vbyati.* (TA 1550: AVIIIb).

Tudi temelji za izražanje zapovedi z zvezo *imeti + nedoločnik*, prepovedi pa z zvezo *ne imeti + nedoločnik*, so bili oblikovani že z rabo v TC 1550. Primeri rabe glagola *imeti* kot polnopomenskega in kot pomožnega, naklonsko rabljenega glagola (v zvezah z nedoločnikom), uporabljenega v enostavnih povedih v TC 1550, kažejo na širino njegovega pomenskega in slovničnega spektra: z njegovo pomočjo so izražene želje in zahteve (1. in 2. zgled), poudarjena nujnost (3. zgled), uporablja pa se tudi za izražanje prihodnosti, kar je mogoče ponazoriti z uvodnim stavkom priredja, pretvorjenim v enostavno poved (4. zgled).⁴⁵ Npr.:

- [1] Brumni imamo byti [...] (TC 1550: 177);
 [2] Drukih bogou ti ne imei (TC 1550: 153);
 [3] Na lete Iefufeue befede/ inu poftauo te Pridige/ inu tiga Kerfta/ imamo my vfy dobru merkati/ (TC 1550: 34);
 [4] Tu fhenuku Seme ima tebi kazhi tuyo glauo freti/ [...] (TC 1550: 83).

1.5 Z zgledi rabe enostavnih povedi iz prvih dveh Trubarjevih knjig je mogoče opozoriti še na nekaj drugih, že znanih, pogosto omenjanih značilnosti Trubarjevega oz. slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. Opazna je npr. prisotnost informativno nenujnih zaimkov, še posebej v vlogi členov. Npr.:

⁴³ Zgled je kot odgovor trdno sobesedilno včlenjen.

⁴⁴ Dovršna različica je uporabljena tudi v pesemski obliki razlage desetih zapovedi: *Varri zhloueka vnemorifh* (TC 1550: 155).

⁴⁵ O pomenskem obsegu glagola *imeti*, ki vključuje tudi podrobno razčlenjeno naklonsko rabo, v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku prim. Vidovič Muha 2011: 307–343.

- [1] Ta Mofh ye taku ftuaryen. (TC 1550: AVa);
 [2] Na tu ye Gofpud Bug puftill pafti **an** fan/ na Adama/ (TC 1550: AVb);
 [3] Tiga fdrauie te dulhe/ oli odpufzhane **tih** grehou/ inu **te** milofti bofhye/ fo vfi Verni/ od fazhetka **tiga** fueidta/ le per Iefufu Chrifufu ifkali Suero/ [...] (TC 1550: 232).⁴⁶

Na vpliv nemščine, ki je za del zajetih besedil jezik predloge,⁴⁷ v okviru enostavnih povedi kaže tudi nekaj značilnih predložnih zvez: v 1. in 2. zgledu je npr. v okviru trpniške strukture uporabljena zveza *od koga*, ki se uresničuje kot prislovno določilo vršilca dejanja; v 3. zgledu zveza *skozi kaj* v vlogi prislovnega določila sredstva itd. Tudi nekaj vezav s predložnimi skloni se ujema z nemškimi sopomenskimi vzporednicami (npr. *pridiga čez kaj*; 4. zgled). Npr.:

- [1] Leta pridiga ye **od primofa trubarie** zheftu pridigouana/ (TC 1550: 202);
 [2] Tu ime Iefus ye nemu **od tiga angela Gabriela** pred nega pozhedtuo danu/ Luce I. (TC 1550: 90);
 [3] O nebelki lubi ozha/ [...] pofuezhui nas **fkufi tuyo befedo** ftuyem fuetim Duhum/ [...] (TC 1550: 199);
 [4] ANa Pridiga/ **zhes te Chrifufueue befede**/ (TC 1550: 202).

2 Prikaz tipologije enostavnih povedi, kakršno utemeljuje raba v prvih dveh Trubarjevih knjigah, se ujema z ugotovitvami, ki so jih prispevale raziskave skladnje in stavčnih tipov v Trubarjevih kasnejših, zlasti samostojnejših delih (npr. v povzetkih evangelijskih poglavij v njegovih novozaveznih prevodih (Orožen 2008–2009)), ter skladenjska opažanja ob analizi opomb v TPo 1595 (Merše 2011).⁴⁸ Našteta besedila so bila raziskovalne pozornosti deležna predvsem zaradi svoje besedilnovrstne specifičnosti in z njo povezane namembnosti.

M. Orožen (2008–2009: zlasti 319–321) ugotavlja, da v strnjevalnih vsebinskih povzetkih poglavij iz Matevževega evangelija prevladujejo ekonomični stavčni vzorci. Ključne vsebine so večinoma ubesedene v enodelnih (glagolskih in neglagolskih) stavkih. Enostavne povedi z vsemi predvidljivimi stavčnimi členi so – enako kot v prvih dveh knjigah – redke, pogosti pa so izpusti posameznih stavčnih členov. Tipologijo razširjajo tudi polstavki.⁴⁹ Tudi za opombe v TPo 1595, ki imajo namen ustvarjati in olajševati pregled nad obravnavano vsebino, je značilno, da so kratke in informativno zgoščene, kar je usmerjalo k izbiri enostavnih povedi. Med njimi je npr. zaradi pogostosti posebej opazen vprašalni stavek v ugotavljalni funkciji (npr. *Kaj je ta pravi Vuk* (TPo 1595: II,305)). Prevladujejo dvodelne enostavne povedi. Pogosto so razširjene z dvojnimi formulami različnih tipov.

⁴⁶ Kot enostavna poved je prikazan začetni stavek priredja.

⁴⁷ Podrobneje o Trubarjevem načinu prevajanja svetopisemskih odlomkov, zajetih v TC 1550, ter naslonjenosti na latinsko ali nemško predlogo prim. Ahačič 2009: 247–251.

⁴⁸ Osnovni namen obravnave opomb v Trubarjevem prevodu Hišne postile je bil (na osnovi primerjave s prevodno predlogo) ugotoviti in predstaviti Trubarjeve prevajalske navade, kar vključuje prikaz obsega prevodne skladnosti ter najopaznejših jezikovno in stilno pogojenih oddaljitv od predloge (Merše 2009).

⁴⁹ Npr. *Eniga sludiem obdaniga fturi sdrauga* (CAP. XII) (Orožen 2008–2009: 24).

- 3 Tipologijo enostavnih povedi, kakršno oblikujejo primeri, izkazani v prvih dveh Trubarjevih knjigah, in kakršno potrjujejo skladijske raziskave njegovih kasnejših del, je mogoče ocenjevati kot trdno sestavino Trubarjeve skladnje, s pomočjo katere je uspešno obvladoval raznovrstno skladijsko problematiko ter druge ubesedovalne dileme, tako pri prevedenih kot pri samostojnih, zvrstno različnih delih iz bogatega ustvarjalnega opusa.

VIRI

- LB 1545** = Martin Luther, *Biblia: Das ift: Die gantze Heilige Schrift / Deudjch / Auff's new Zugericht*, Wittenberg, 1545.
SSKJ² = *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, www.fran.si (dostop 6. 7. 2020).
TC 1550 = Primož Trubar, *Catechismus In der Windijchenn Sprach*, Schwäbisch Hall, 1550.
TA 1550 = Primož Trubar, *Abececlarium vnd der klein Catechismus*, Schwäbisch Hall, 1550.
TC 1555 = Primož Trubar, *CATEHISMVS*, Tübingen, 1555.
TE 1555 = Primož Trubar, *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*, Tübingen, 1555.
TT 1557 = Primož Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1557.
TR 1558 = Primož Trubar, *EN REGISHTER*, Tübingen, 1558.
TC 1575 = Primož Trubar, *TA CELI CATECHISMVS*, Tübingen, 1575.
TT 1581–82 = Primož Trubar, *TA CELI NOVI TESTAMENT*, Tübingen, 1581–82.
TPo 1595 = Primož Trubar, *HISHNA POSTILLA*, Tübingen, 1595.

LITERATURA

- Ahačič 2007** = Kozma Ahačič, *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Linguistica et philologica 18).
Ahačič 2008 = Kozma Ahačič, Trubarjev prvi Abececlnik, v: *Primož Trubar, Abececlnik (1550), Prevod v sodobni jezik*, ur. Kozma Ahačič, Slovenj Gradec: Združenje Trubarjev forum, 2008 (Zbirka Trubar v sodobnem jeziku, zvezek 1), 29–46.
Ahačič 2008–2009 = Kozma Ahačič, Skladnja in retorični modeli v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja, *Slavistična revija* 56.4–57.1 (2008–2009) = *Trubarjeva številka*, ur. Majda Merše, 93–104.
Ahačič 2009 = Kozma Ahačič, Prva slovenska knjiga, v: *Primož Trubar, Katekizem (1550) v sodobni knjižni slovenščini*, ur. Kozma Ahačič, Slovenj Gradec: Združenje Trubarjev forum, 2009 (Zbirka Trubar v sodobnem jeziku, zvezek 2), 239–260.
Giesemann 2018 = Gerhard Giesemann, *Teologija reformatorja Primoža Trubarja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018 (Apes academiae 2).
Jelovšek 2016 = Alenka Jelovšek, »My sva tēh svetnikov otroci«: dvojina osebnih zaimkov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja, *Slavistična revija* 64.2 (2016), 95–112.
Keber 1986 = Janez Keber, Vzročni vezniki v Trubarjevih delih, v: *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*, ur. Darko Dolinar, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986, 111–116.
Legan Ravnikar 2008 = Andreja Legan Ravnikar, *Slovenska krščanska terminologija od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Lingua Slovenica 4).
Merše 1995 = Majda Merše, *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1995 (Razred za filološke in literarne vede, Dela 44).

- Merše 2009** = Majda Merše, *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009 (Linguistica et philologica 23).
- Merše 2011** = Majda Merše, Trubarjevo prevajanje opomb v Hišni postili, v: *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*, ur. Marko Jesenšek, Bielsko-Biala idr.: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2011 (Mednarodna knjižna zbirka Zora 80), 106–125.
- Merše 2013** = Majda Merše, *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: razprave o jezikovnem sistemu, besedju in prevodni problematiki*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013 (Linguistica et philologica 29).
- Merše 2017** = Majda Merše, Raba glagola *biti sem* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. *Jezi-koslovni zapiski: ob jubileju Ljubov Viktorovne Kurkine* 23.2 (2017), 211–227.
- Müller 2008–2009** = Jakob Müller, Temelji slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, *Slavistična revija* 56.4–57.1 (2008–2009) = *Trubarjeva številka*, ur. Majda Merše, 165–187.
- Neweklowsky 1989** = Gerhard Neweklowsky, Raba podretnih veznikov v Trubarjevem Pismu Rimljanom, *Slavistična revija* 37.1–3 (1989), 109–119.
- Neweklowsky 1995** = Gerhard Neweklowsky, Die Entwicklung der slowenischen Schriftsprache in den ersten zehn Jahren 1550–1560. (Zum zweiten Teil des Neuen Testaments), v: *Primus Truber und seine Zeit*, München: Verlag Otto Sagner, 1995 (Sagners slavistische Sammlung 24), 309–321.
- Novak 1983/84** = France Novak, Stavčna tipologija v Dalmatinovi Gmajn predgovori čez vso sveto Biblio, *Jezik in slovstvo* 29.6 (1983/84), 183–187.
- Orel 2019** = Irena Orel, Skladenjske razlike v katekizmi slovenskih in hrvaških reformatorjev (Trubar 1550, Konzul 1564; Krelj 1566, Vlačić 1566), *Slavia Centralis* 12.1 (2019), 182–202.
- Orožen 1996** = Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1996.
- Orožen 2008–2009** = Martina Orožen, Trubarjeva ubeseditve evangelijskih povzetkov v novoza-veznih besedilih, *Slavistična revija* 56.4–57.1 (2008–2009) = *Trubarjeva številka*, ur. Majda Merše, 319–337.
- Pogačnik 1968** = Jože Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Maribor: Založba Obzorja, 1968.
- Pogorelec 1968** = Breda Pogorelec, Razvoj prostega stavka v slovenskem knjižnem jeziku (Vloga dativa v stavku), *Jezik in slovstvo* 8.5 (1968), 145–150.
- Pogorelec 1972** = Breda Pogorelec, Trubarjev stavek, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 8, ur. Breda Pogorelec s sodelovanjem Alenke Logar-Pleško, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1972, 305–321.
- Pogorelec 1984** = Breda Pogorelec, Skladnja pri Dalmatinu in Bohoriču, v: *XX. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ur. Jože Koruza, Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, Filozofska fakulteta, 1984, 223–248.
- Pogorelec 1986** = Breda Pogorelec, Dalmatinovo besedilo med skladnjo in retorično figuro in Bohoričeva gramatična norma, v: *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, ur. Breda Pogorelec – Jože Koruza, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1986 (Obdobja 6), 473–497.
- Pogorelec 2011** = Breda Pogorelec, *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika: jezikoslovni spisi* 1, ur. Kozma Ahačič, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011 (Lingua Slovenica, Fontes 1).
- Rajhman 1977** = Jože Rajhman, *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarno-zgodovinskih, jezi-kovnih in zgodovinskih raziskav*, Ljubljana: Partizanska knjiga, 1977.
- Sajovic 1986** = Tomaž Sajovic, Retoričnost in besedilnost Trubarjeve pridige, v: *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, ur. Breda Pogorelec – Jože Koruza, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1986 (Obdobja 6), 499–513.
- Seitz 1995** = Elisabeth Seitz, Govorniško sredstvo ali pomoč pri prevajanju?: dvojično vezniško priredje v izbranih besedilih Primoža Trubarja, Martina Lutra in njunih sodobnikov, *Slavistična revija* 43.4 (1995), 469–489.

Toporišič 1982 = Jože Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.

Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.

Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Založba Obzorja, 42000.

Vidovič Muha 2013 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2013 (Razprave FF).

SUMMARY

Simple Sentences in Primož Trubar's *Catechismus* and *Abececlarium* (1550)

Despite the prevalence of complex sentences in Trubar's *Catechismus* and *Abececlarium* (1550), the first two books in Slovenian include a fair number of simple sentences. These sentences vary in their form, function, and semantics, which is a consequence of the fact that they are included in typologically specific but similar texts: in *Catechismus* as an essential devotional manual, and in *Abececlarium* as an essential literacy manual. Both works are thought to have been independently compiled, with only partial reliance on translation of source texts. In Trubar's *Catechismus* and *Abececlarium*, simple sentences that include all sentence elements are rare. More common are sentences that omit individual elements. This is to some extent the result of the fact that simple sentences are firmly embedded in the context. In addition to two-part sentences (with a subject and a predicate), one-part sentences are particularly noticeable in both works. The most prominent among them—with regard to their frequency and function in the text—are non-verbal sentences; for example, *Ozha* 'Father' (TA 1550: AVb) and *VY muy lubefniui bratye inu feftre* 'You my beloved brothers and sisters' (TC 1550: 67). The analysis of syntactic mood showed the prevalence of narrative sentences. Within the text, these sentences fulfill various roles: in addition to plain indicative sentences, there are also sentences that explain or define, entitle, or address, used in the form of opening or closing formulas; for example, *VSEM Slouenzom/ Gnado/ Myr/ Mylhoft inu prauu Spofnane bofhye/ Jkufi Iefufu Chriftufu proffim* 'I ask for grace, peace, mercy, and true divine insight for all Slovenians through Jesus Christ' (TC 1550: AIIIa), or in the form of a verse. Many of them are stylistically particularly effective because they include stylistic or rhetorical devices (e.g., double or triple formulas, chiasmus, and idiosyncratic word order, such as frequent transposition of the attribute). The increased expressiveness of some sentences is also due to the choice of attributes, terminology, inclusion of diminutives, and repetition of analogous expressions. Narrative simple sentences are followed by interrogative, imperative, and optative sentences. The latter two groups are characterized by a broad spectrum of emotional and modal modification. Interrogative simple sentences also include seemingly interrogative sentences, whereas imperative sentences comprise commands and prohibitions. Simple sentences in Trubar's first two works show other features of Trubar's standard language; for example, the use of the article, calqued prepositional phrases, or inconsistently expressed agreement.